

Foto: Charlotta Koehler.

LEKPLATSERS KVALITET – VERKTYG FÖR VÄRDERING OCH UTVECKLING

Anlagda lekplatser av hög kvalitet kan spela stor roll för barns utomhuslek och därmed också för deras hälsa, utveckling och välbefinnande. I detta Movium Fakta beskriver vi olika analysverktyg som kan användas i arbetet med att förbättra lekmiljöer. Vi presenterar också ett nytt verktyg för värdering och utveckling av kvaliteter hos offentliga, anlagda lekplatser.

Verktyg vägleder för kvalitet i lekmiljöer

Miljöns kvaliteter har stor betydelse för hur leken och aktiviteten där utvecklas. Forskning har visat att barn som har tillgång till miljöer med stor yta, mycket variation och gott om träd, buskar och andra naturelement har fördelar av detta. Det erbjuder bland annat barnen att leka mer varierat, med större intensitet och att röra sig mer än de gör i mer begränsade utemiljöer. Det underlättar barns lärande och hälsosamma utveckling.

Det finns en omfattande kunskap om vad som utgör kvalitet i barns lekmiljöer utifrån olika aspekter. En hel del forskning har ägnats barns utemiljöer från olika perspektiv. Trots detta är det långt ifrån alltid som planering, gestaltning, byggande och förvaltning görs utifrån den kunskapen. Det beror troligen på flera olika faktorer. En av dem kan vara bristen på verktyg som gör att den forskningsbaserade kunskapen kan implementeras i praktiken.

Evidensbaserad landskapsarkitektur

Forskningen bidrar med kunskap som har evidens – alltså vad som kan kallas ”bästa tillgängliga bevis”. Det handlar om att arbeta utefter spetskunskapen baserat på vad vi vet idag. När det gäller barns utemiljöer och deras kvalitet finns det stor anledning att arbeta evidensbaserat.

Samtidigt är det viktigt att balansera generell kunskap med den platspecifika och intuitiva kunskap som är en särskild styrka inom landskapsarkitektur. Verktyg och modeller för evidensbaserad landskapsarkitektur ska inte diktera gestaltningen. Däremot kan de ge riktning för att planering, gestaltning, byggande och förvaltning ska kunna uppnå hög kvalitet. De kan också utgöra viktiga diskussionsunderlag i arbetet med barns utemiljöer och även argument och stöd för att satsa på dessa.

Verktyg för kvalitet i barns utemiljöer

Bland de analysverktyg som finns idag ger flera god vägledning till kvalitet i lekmiljöer. Flera har utvecklats med främst utemiljöer i förskola i åtanke. Dessa är bland annat Lekvärdesfaktorn, OPEC och ”Seven Cs”.

Lekvärdesfaktorn utvecklades av Emma Crawley och har implementerats främst i Malmö stads arbete med förskolegårdar. Där används sju delpunkter, som var och en kan ges poäng från -1 till +1, och alltså en total poäng på mellan -7 och +7. Dessa delpunkter är: Friyta, Zonering av gården, Tillgänglighet, Vegetation och topografi, Integration av lekutrustning i förskolegårdens landskap, Möjlighet till omvärldsförståelse samt Utsikt över grönska/Samspel mellan ute och inne.

Platsbyggt lekredskap i naturliga material ger flera kvaliteter i barns lekmiljöer. Foto: Caroline Andersson.

OPEC står för "Outdoor Play Environment Categories" och utvecklades av Fredrika Mårtensson baserat på omfattande forskning om förskolegårdar och skolgårdar av Mårtensson och kollegor. Enligt OPEC bedöms tre dimensioner av en lekmiljö. Var och en av dessa dimensioner ges poäng från 1 till 3, vilket gör att en lekmiljö får en sammanlagd poäng från 3 till 9. De tre dimensionerna är:

- Utomhusarean (totalt gärna över 3 000 kvadratmeter, helst över 6 000 kvadratmeter).
- Innehållet i form av andelen yta med träd, buskar och kuperad terräng.
- Gestaltningen genom integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor.

Seven Cs eller "de sju C:na" är de sju kriterier, alla med C som första bokstav på engelska, som kanadensiska Susan Herrington och Chandra Lesmeister har beskrivit för förskolegårdar.

På svenska kan dessa sju anges som: Karaktär, Kontext, Sammanhang, Förändring, Möjlighet, Tydlighet och Utmaning. Dessa har legat till grund för diskussioner om kvaliteter samt för utvecklingen av olika verktyg baserade på dem.

Olika verktyg för lekplatskvalitet

Mycket av den kunskap som beskrivs i verktygen för främst förskolegårdar är också applicerbart på lekplatser. Men det finns även behov av verktyg som är inriktade just mot de anlagda lekplatserna. Lekplatser skiljer sig från förskole- och skolmiljöer, bland annat eftersom de finns i den offentliga miljön och oftast inte har personal på plats. Olika förslag till checklistor och liknande för lekplatser har tagits fram under åren. Några av de mer aktuella verktygen, från senare tid, redogörs för här.

Brittiska Helen Woolley och Alison Lowe har beskrivit ett verktyg för att analysera lekplatsdesign. Det utgår från litteraturen om lekmiljöer där de har identifierat de tre dimensionerna Lekvärde, Fysiska element och Miljöns karaktär. Lekvärdet bedöms som möjligheten att ägna sig åt lekaktiviteterna: Konstruktiv lek, Funktionell lek, Fantasilek, Social lek och Regellek. Fysiska element kan ges 0 till 5 poäng var för de tolv aspekterna: Utbud av lekredskap, Flyttbar utrustning, Ytor som möjliggör rörelse eller aktivitet individuellt och i grupp, Ytor av olika storlek och karaktär, Vegetation/träd, Varierad topografi, Lösa material, Naturliga material (som stenar,

Utmaning i lekmiljön. Foto: Caroline Andersson.

vatten, sand, bark, mossor, löv, lera, stockar, frukt, pinnar), Vatten och sand, Frihet från uppenbara gränser (som staket), Sittmöjligheter och Variation i ytmaterial (gräs, sand, bark, grus, gummi). Även miljöns karaktär kan ges 0 till 5 poäng var för de fem frågorna: "Är platsen spännande?", "Är platsen stimulerande för upplevelser, naturkontakt och möjlighet till rörelse?", "Är platsen utmanande?", "Finns där möjligheter till lärande?" och "Är platsen användbar för alla åldersgrupper?".

I bedömningen av tio lekplatser enligt verktyget var det de naturinspirerade lekplatserna som fick högst poäng, medan kala och säkerhetsinriktade lekplatser fick låga poäng.

Danska Anne Dahl Refshauge med medförfattare har tagit fram en arbetsprocess för evidensbaserad lekplatsutveckling, som de menar bör sammanlänka tre delar: forskningsbaserad kunskap, egen designpraktik och kundens önskemål. De utgår ifrån de olika så kallade miljöerbjudanden som bör finnas på en lekplats för att tillmötesgå behoven hos barn i olika åldrar. De identifierar en stor mängd miljöerbjudanden, som möjligheten att vidröra, flytta, klättra, hoppa, springa, balansera, gunga, fantisera, bygga och gömma sig. Därefter vidtar gestaltningen av lekmiljöer, baserat på miljöerbjudandena liksom på egen erfarenhet. Till sist ifrågasätts varje del i

Klätterträd ger flera kvaliteter. Foto: Märit Jansson.

gestaltningen genom att ställa frågor kring klientens önskemål, miljöerbjudanden och möjligheten att genomföra.

Märit Jansson har, baserat på litteraturen, sammanställt en lista med nio punkter som beskriver olika aspekter av lekplatskvalitet. Sju av dessa berör lekplatsens innehåll och kvaliteter. Dessa är:

- Övergripande utformning och karaktär (tillräcklig yta, komplexitet, indelning i zoner).
- Innehåll (lekredskap, olika material, natur, bygglek).
- Tid och förändring (årstid, väder, utveckling, påverkbart, slitstarkt).
- Sociala dimensioner (plats för möten, inkluderande utformning).
- Barns perspektiv och möjligheter (egna önskemål, delaktighet, barns kontroll och påverkan, roligt, sinnligt).
- Barns utveckling och färdighetsträning (träning, pedagogik, hälsa).
- Förutsättningar för specifika lekaktiviteter (fantasi, socialt, fysiska lekar, kojbyggen, kurrågömma).

Dessutom har två aspekter som inte direkt berör lekplatsens utformning lyfts fram. De handlar istället om hur lekplatser relaterar till annat, och lyfter perspektivet från den enskilda platsen. Dessa är:

- Geografisk kontext (placering, närhet, tillgång).

- Metodperspektiv (lokala behov, användares delaktighet, val bland andra perspektiv).

Nytt analysverktyg för lekplatskvalitet

Det analysverktyg som vi föreslår här är baserat främst på de nio punkterna ovan, men även på annan forskning och på andra sätt att bedöma kvaliteter hos lekmiljöer. Caroline Andersson har utvecklat och testat verktyget. Det är utformat så att det ska kunna fungera för bedömning och värdering av befintliga lekplatser, men också i arbetet med att planera, gestalta, bygga och förvalta ett utbud av lekplatser över tid samt i diskussioner om lekplatskvalitet. Det tar därmed ett större grepp än bara lekplatsens utformning och berör även det relaterade arbetet.

Idag är det av stor vikt att se lekplatser som en del av en hållbar utveckling. Lekvärdet är så klart av största vikt, men det kan kompletteras med ytterligare hållbarhetsinriktade uppdrag. Det handlar bland annat om lekplatsen som mötesplats och plats för biologisk mångfald samt att göra barn delaktiga i lekplatsutvecklingen.

Analysverktyget består av tre huvudområden: Lekplatsens egenskaper, Geografisk kontext och Strategier. Lekplatsens egenskaper beskriver kvaliteter hos själva lekplatsen. Geografisk kontext handlar om det platspecifika såsom placering, närhet och lekplatsens roll i en större miljö. Strategier är de arbetsätt som utvecklar lekplatser och lekplatsutbud. Det handlar främst om arbetet i kommunala förvaltningar, men kan även beröra andra förvaltande organisationer, som bostadsbolag och bostadsrättsföreningar. Ansvaret för lekplatser kan se olika ut och beröra flera faser. I verktyget använder vi ”lekplatsförvaltare” för att beteckna främst professionella med ansvar för lekplatser och deras utveckling, men flera roller kan omfattas.

Under varje rubrik finns underrubriker för vilka tre punkter värderas. Under varje punkt beskrivs vad som kan ge högsta poäng. Ifall man vill använda verktyget till värdering med poängsättning, föreslår vi en skala mellan 0 och 1, och att använda poängstegen 0, 0,25, 0,5, 0,75 samt 1,0 för att bedöma hur väl varje punkt uppfylls. Den totala poängen blir då maximalt 21. Det är en god idé att använda verktyget i grupp, gärna förvaltningsöverskridande, och att diskutera poängsättning och lekplatskvalitet tillsammans.

Analysverktyg för värdering och utveckling av lekplatskvalitet

LEKPLATSENS EGENSKAPER

Platsens kvaliteter och påverkbarhet

Varierad topografi: Lekplatsen har en varierad topografi med kullar, backar, bergsknallar eller andra höjdskillnader. Andelen yta med vegetation och topografi är \geq hälften. (1 p)

Lekbar vegetation: Lekplatsen har ett innehåll av lekbar vegetation, såsom träd och buskar, klätterträd, lekbuskage, lekfullt klippta gångar i högt gräs, etc. (1 p)

Löst material: På lekplatsen finns tillgång till löst material som ligger framme eller läggs i en låda: klossar, sand, pinnar, grenar, kottar, barr, stenar, bär, etc. (1 p)

Inkludering

Lekredskap och deras integration i landskapet: Lekplatsens vegetation gör att maximalt hälften av himlen är synlig där barn vistas mest. Lekplatsen har lekredskap som är integrerade i landskapet: rutschkana som utnyttjar lekplatsens höjdskillnad, lekredskap som är placerade under vegetation, etc. (1 p)

Tillgänglighet: Ytor med sand- och vattenlek, rutschkanor, gungor, klättring, cykling etc. tar lika stor plats i anspråk som eventuella bollplaner. Lekplatsen har flera valmöjligheter att hitta olika platser för lek, möten och avkoppling. Lekplatsen har dessutom anpassats för många olika funktionsvariationer och individer: rullstolsanpassning, kompisgunga, visuella kontraster, etc. (1 p)

Mötesplats: Lekplatsen har belysning samt ett urval av sittplatser, bord, eldplats, etc. Dessutom finns flera exempel på inkluderande utformning: tillgång på vegetation och oprogrammerad utformning med en struktur och redskap utan tydligt programmerade funktioner. (1 p)

Möjlighet till omvärldsförståelse

Tid och förändring: Lekplatsen förändras med olika saker att göra under de olika årtiderna samt vid olika väderlekar: åka pulka, hoppa i vattenpölar, leka med höstlöv, äta bär, etc. Ju fler av de fyra elementen – jord, eld, luft och vatten – som finns på lekplatsen, desto bättre: odling, eldplats, vindskydd, vindflöjel, vattenlek, etc. (1 p)

Ekosystemtjänster: På lekplatsen finns ett flertal ekosystemtjänster representerade: fågelholkar, stekelhotell, äng, död ved, fjärilsrabatt, öppen dagvattenhantering, odling, etc. (1 p)

Naturliga material: Lekplatsen har ett innehåll av naturliga, giffria material och delar av den är byggd med återvunnet material och/eller är platsbyggd. Det finns en variation av genomsläppliga markmaterial men begränsat med hårdgjorda ytor samt minimalt med gummiastfalt och konstgräs. (1 p)

Karaktär

Rymlighet: Lekplatsen erbjuder utrymme för rörelse i många olika riktningar och ger möjligheter till rörelsefylld lek: springa, klättra, gunga, gå balansgång, åka rutschkana, tumla runt, rulla nerför en kulle, etc. (1 p)

Rumslighet: På lekplatsen finns en varierad rumslighet som ger valmöjlighet i leken att hitta olika platser att vara på. En varierad rumslighet fås exempelvis genom olika naturliga material: bergsknalle, stockar, stenar, buskar, träd, etc. eller genom att lekplatsen är indelad i olika zoner, exempelvis: social – rymlig – vild zon. (1 p)

Variation: En variation av lekmöjligheter finns på och mellan olika lekplatser och ger utmaningar för olika åldrar: platsbyggda unika lekredskap, bygglekplats, lekstråk, platser där unika platskvaliteter har tagits tillvara, digitalisering, etc. (1 p)

GEOGRAFISK KONTEXT

Platsspecifika egenskaper

Tillgång och närhet: Tillgång till vardagsnära lekmiljöer i området – 300 meter som riktvärde till närmaste grönområde, lekstråk eller lekplats – delvis beroende på hur mycket trafiken hindrar barns rörelse. Ett välutvecklat nät av gång- och cykelvägar möjliggör för barn, unga och vuxna att kunna förflytta sig på ett säkert sätt. **(1 p)**

Placering och omgivning: Lekplatsen är placerad enligt flera lokaliseringsprinciper: har ingen förbipasserande genomfartstrafik, är möjlig att nå via gång-/cykelväg, ligger i anslutning till grönområde, naturliga element med många lekmöjligheter, eller många bostäder, förskolor och skolor liksom rekreation, kultur, service, etc. **(1 p)**

Barns möjlighet till egna platser: Barn har tillgång till natur eller andra lekvänliga platser i närheten dit de kan ta sig och som de kan påverka. Barn ges möjlighet att skapa egna platser, genom lekbar vegetation och löst material: buskkojor, kojor med löst material, trädkojor, etc. **(1 p)**

STRATEGIER

Barnvänlighet

Barnperspektiv: Lekplatsförvaltaren arbetar för att ge barn rörelsefrihet, tillgång till egna platser, gröna omgivningar, det offentliga rummet, mötesplatser samt områden med begränsad trafik. **(1 p)**

Barns perspektiv: Lekplatsförvaltaren har, genom tidig dialog, involverat barn i lekplatsutvecklingen för att synliggöra deras behov, erfarenheter och synpunkter. **(1 p)**

Delaktighet: Lekplatsförvaltaren har gjort de framtida användarna delaktiga i lekplatsutvecklingen – barn, ungdomar, vuxna – och tillsammans med dem kommit fram till vad platsen ska användas till och en fungerande utformning. **(1 p)**

Metoder

Samarbete: Lekplatsförvaltaren har ett helhetstänk, är engagerad samt samarbetar med aktörer som är viktiga i sammanhanget: förvaltningssamarbete, samarbete med lekplatsens användare samt andra i sammanhanget viktiga aktörer. **(1 p)**

Ansvar: Lekplatsförvaltaren tar ansvar för att en barnvänligare stad skapas genom barnperspektivet, barns perspektiv samt genom att barn görs delaktiga i lekplatsutvecklingen. **(1 p)**

Rutiner: Lekplatsförvaltaren har tagit fram strategier, rutiner eller riktlinjer för en hållbar lekplatsutveckling och tillämpar dessa regelbundet: lekplatsprogram, barnkonsekvensanalys, lokaliseringsprinciper, barnkartor i GIS, universell design, etc. **(1 p)**

Möjlighet att påverka platser. Foto: Caroline Andersson.

Tillgång till löst material. Foto: Caroline Andersson.

LEKPLATSENS EGENSKAPER

Platsens kvaliteter & påverkbarhet

Varierad topografi (0-1p):		
Lekbar vegetation (0-1p):		
Löst material (0-1p):		

Inkludering

Lekredskap och deras integration i landskapet (0-1p):		
Tillgänglighet (0-1p):		
Mötesplats (0-1p):		

Möjlighet till omvärldsförståelse

Tid och förändring (0-1p):		
Ekosystemtjänster (0-1p):		
Naturliga material (0-1p):		

Karaktär

Rymlighet (0-1p):		
Rumslighet (0-1p):		
Variation (0-1p):		

GEOGRAFISK KONTEXT

Platsspecifika egenskaper

Tillgång och närhet (0-1p):		
Placering och omgivning (0-1p):		
Barns möjlighet till egna platser (0-1p):		

STRATEGIER

Barnvänlighet

Barnperspektiv (0-1p):		
Barns perspektiv (0-1p):		
Delaktighet (0-1p):		

Metoder

Samarbete (0-1p):		
Ansvar (0-1p):		
Rutiner (0-1p):		

LEKPLATSENS NAMN:

STORLEK i m²:

LEKPLATSENS EGENSKAPER (max 12p):
GEOGRAFISK KONTEXT (max 3p):
STRATEGIER (max 6p):

KOMMENTARER:

SUMMA POÄNG (max 21p):

DATUM OCH SIGNATUR:

= 1 p

= 0,75 p

= 0,5 p

= 0,25 p

Utmaningar för olika åldrar. Foto: Caroline Andersson.

Litteraturtips

- Andersson, Caroline (2017). *Lekfulla landskap – Utveckling av kommunala lekplatser ur ett hållbarhetsperspektiv*. Kandidatarbete i trädgårdsdesign, LTV-fakulteten, SLU.
- Herrington, Susan & Lesmeister, Chandra (2006). The design of landscapes at child-care centres: Seven Cs. *Landscape Research* 31(1), 63-82.
- Jansson, Märit (2010). Attractive playgrounds: Some factors affecting user interest and visiting patterns. *Landscape Research* 35(1) 63-81.
- Jansson, Märit (2016). Lekplatser idag och i framtiden – tankar om hållbar utveckling. Ingår i: Jansson, Märit & Klintborg Ahlko, Åsa (red.) *Plats för lek: Svenska lekplatser förr och nu*. Svensk Byggtjänst, s. 148-177.
- Jungmark, Lena & Åkerblom, Petter (2017). *Kvalitetssäkrad utemiljö på skolor och förskolor*. Movium Fakta 5/2017, Movium, SLU.
- Mårtensson, Fredrika (2013). Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek. *Socialmedicinsk Tidskrift* 4, 502-509.
- Refshauge, Anne D., Stigsdotter, Ulrika, Lamm, Bettina & Thorleifsdottir, Kristin (2015). Evidence-based playground design: Lessons learned from theory to practice. *Landscape Research* 40(2), 226-246.

Kvalitet idag och i framtiden

Att arbeta evidensbaserat handlar alltså om att arbeta utefter spetskunskapen baserat på vad vi vet idag. Analysverktyg för att göra det kan se olika ut och flera olika typer av verktyg kan vara användbara. Flera pågående projekt är inriktade på att ta fram fördjupad kunskap om kopplingen mellan forskning och praktik för lekmiljöer. Det kan leda till att det snart kommer nya intressanta verktyg och modeller för evidensbaserad utveckling av lekplatser.

Ny kunskap och ökad implementering av kunskap kan också leda till justeringar av befintliga verktyg framöver. En viktig aspekt som ofta saknas är hur anlagda lekplatser ska kunna bli tillgängliga för alla barn, även de med olika funktionsnedsättningar, samtidigt som de håller en hög kvalitet i andra avseenden. Arbetet med lekplatser kan också behöva utvecklas mer när det gäller att ta tillvara intressanta befintliga miljöer för lek, för att undvika alltför tillrättalagda lekmiljöer. Dessa två aspekter kan stå i motsats till varandra, men det kan också gå att utveckla bra lösningar.

Analysverktyget för lekplatsvärdering och -kvalitet som vi presenterar är inte framtaget för att helt avgöra lekplatsers planering, gestaltning eller förvaltning, utan istället för att ge ett grepp om vad som kan vara kvalitet samt riktning åt utvecklingen. Dessutom kan det utgöra ett viktigt diskussionsunderlag i arbetet med lekplatser, i planering, gestaltning och förvaltning. Det är av stor vikt att flera olika yrkesgrupper och roller blir involverade i frågor kring barns utemiljöer, så att dessa frågor också implementeras och förankras bredare, både inom förvaltande organisationer och med användare och andra aktörer.

Detta Movium Fakta är skrivet av:

Märit Jansson, universitetslektor med en docentur i landskapsplanering, har studerat barns utemiljöer vid SLU sedan 2004. Caroline Andersson, trädgårdsingenjör med designinriktning, har en kandidatexamen i landskapsarkitektur från SLU.

